

Christian Kock er professor i retorik ved Københavns Universitet.
(kock@hum.ku.dk)

Christian Kock:

Klassikerintro: Melanchton

Hermed bringer *Rhetorica Scandinavica* igen et uddrag af Philipp Melanchthons retoriklærebog fra 1531, *Elementa rhetorices*. Det drejer sig om bogens kapitel om *genus judicale*. Første del af uddraget bringes i dette nummer, anden og sidste del i næste nummer.

I klassiske retoriklærebøger plejer kapiteloverskriften ”genus judicale” at kunne oversættes enten direkte med ”den retlige genre” eller med ”retstalen”. Men her vil det måske være rigtigere at oversætte den med ”den bedømmende genre” (*judicialis* = det som har at gøre med en dommer, *judex*). Kapitlet handler nemlig ikke kun om noget der foregår i retten, og det handler heller ikke kun om taler. Det handler ikke engang primært om tekster man frembringer, sådan som retorik ellers plejer, ja end ikke entydigt om tekster, de være sig skriftlige eller mundtlige. Det handler først og fremmest om at *bedømme stridsspørgsmål*, enten fordi man er afsender, eller fordi man er modtager af udsagn om dem – eller bare fordi de er vigtige. Retorikken og dens lærdomme, fastslås det i bogens indledning, ”er nemlig ikke primært skabt for jurister der skal føre sager; ophavsmændene til retorikken ønskede snarere at vejlede alle mennesker. Thi også de der ikke skal føre sager, og som ikke skriver, har, hvis de vil bedømme store spørgsmål, såsom religiøse stridigheder, eller retlige forhandlinger, brug for en metode og teori til at forstå de vanskelige stridsspørgsmål.” Kapitlet skal først og fremmest forstås ud fra den målsætning.

Kapitlet er interessant og betydningsfuldt af flere grunde. Melanchthon bygger det overordnet op, ikke over retstalens dele, som mange lærebøger før ham har gjort, men over en gennemgang af *status-* (eller *stasis-*) systemet.¹ Dets generelle anvendelighed tages for givet og belyses med et væld af konkrete eksempler fra de

1 Om udviklingen af *stasis*-systemet i oldtiden, se Malcolm Heath, ”The Substructure of Stasis-Theory from Hermagoras to Hermogenes,” i: *The Classical Quarterly*, 44, (1994). Heaths indledning til Hermogenes’ *stasis*-lære – Malcolm Heath, *Hermogenes On Issues. Strategies of Argument in Later Greek Rhetoric* (Oxford: Oxford University Press, 1995) – fortjener også at blive studeret.

sagsområder der stod ham nærmest. Det vil især sige teologi med hovedvægt på den nye luthersk-protestantiske lære, som han selv var en slags generalsekretær for. (Den ”augsburbske bekendelse”, som stadig indgår centralt i den danske folkekirkes bekendelsesskrifter, blev skrevet af Melanchthon i 1530, dvs. omtrent samtidig med retoriklærebogen.)

En af fordelene ved Melanchthons fremstilling er at, modsat de fleste antikke fremstillinger, tillægger begge de to hoveddele af statussystemet stor vægt. Man kan sige at den ene hoveddel handler om hvordan man kan argumentere ud fra sagens *fakta*, den anden om hvordan man kan argumentere ud fra *retskilderne*, og her giver de antikke og traditionelle fremstillinger langt mest vægt til den førstnævnte del. Melanchthon behandler dem samlet og gør det fyldigt for begges vedkommende.

Sondringen mellem fakta og retskilder er fundamental også for moderne jurister. Den skelner mellem *retsnormerne* (*jus*), som de kommer til udtryk i retskilderne (frem for alt lovteksterne), og de *faktiske* forhold som skal bedømmes ud fra retskilderne. I enhver retssag, men også i alle mulige andre slags juridisk arbejde, såvel som i almindelige menneskers bedømmelse af svære afgørelser, er der tale om at holde det faktiske op imod det normative (*jus*).

Skellet mellem de to hoveddele af statussystemet beror dybest set på om man i denne sammenholdning tager udgangspunkt i *jus* eller *faktum*. Det vil i klassiske domslogiske termer svare til at man enten tager udgangspunkt i syllogismens *oversætning* (dens ”major”-præmis – den der handler om en given, almen norm som man gerne vil føre det faktiske ind under); eller man tager udgangspunkt i *undersætningen* (dens ”minor”-præmis, den der handler om det faktiske forhold man gerne vil føre ind eller ”subsumere” under en given norm).

Det er formentlig den dominerende juridiske strategi, i oldtiden som nu, at tage udgangspunkt i de faktiske forhold, og det er også den del af *status*-systemet der plejer at blive behandlet mest grundigt, og som Melanchthon behandler først.

Grundstrukturen af den faktum-baserede del af systemet har siden den antikke retoriker Hermagoras (ca. 100 f.K.) været tredelt. I sin argumentation om en handling (dvs. om faktum) kan en advokat vælge mellem:

- 1) den *konjekturale* status, hvor spørgsmålet er om handlingen har fundet sted;
- 2) den *definitoriske* status, hvor spørgsmålet er hvilken definition eller norm handlingen falder ind under, og
- 3) den *kvalitative* status, hvor spørgsmålet er om handlingens konkrete egenskaber.

Af disse tre skriver Melanchthon næsten kun om (1) den konjekturale og (3) den kvalitative status; denne sidste kalder han *status juridicalis* (*juridicalis* = ”retlig”). Han nævner kun lige (2) den definitoriske status; *status legitimus* hedder den hos ham (*legitimus* afledt af *lex*, lov). Han har fjernet en hel del af det der plejer at høre under den definitoriske status og har i stedet lagt det ind under den kvalitative status – nemlig spørgsmål om hvorvidt en handling hører ind under ét bestemt overbegreb eller et andet, derunder om det er ”retmæssigt” eller ikke. Her er altså tale om essentielle, dvs. definitoriske egenskaber ved den faktiske handling; men allige-

vel behandler Melanchthon diskussionen om sådanne egenskaber under (3) den kvalitative status.

En grund til denne disposition kan netop være at Melanchthon, modsat mange andre status-teoretikere, giver os en grundig behandling af status-systemets anden hoveddel: den hvor man tager udgangspunkt i retskilderne. At gøre det er jo lig med at man centrerer sin diskussion om selve de definitioner eller normer hvorudfra faktum skal bedømmes. Det er faktisk lig med at føre den samme diskussion som man ville kunne føre under den definatoriske status; en grundig behandling af denne ville derfor reelt indebære en dobbelt gennemgang af de samme problemstillinger.

Anden hoveddel handler altså om de statustyper hvor man tager udgangspunkt i retskilderne, dvs. lovene, *leges*; de kaldes derfor ofte *status legales*, de lovbaserede statustyper. Her er hovedbegreberne de forhold der kan være problematiske ved en retskilde med hensyn til om det foreliggende faktum kan føres ind under den. Traditionelt nævnes her fire forhold: ”ånd og bogstav” (*scriptum et voluntas*), ”modstridende lovbestemmelser” (*leges contrariae*), ”vaghed/flertydighed” (*ambiguitas*) og ”følgeslutning” (*ratiocinatio*), dvs. det at man på grund af ”huller” i lovgivningen må slutte sig frem hvad den *ville* have sagt om emnet, hvis den havde omtalt det. Melanchthon tilføjer ydermere to statustyper her, nemlig dels ”definition”, som ellers plejer at udgøre 2. status i den faktum-beserede del (jf. ovenfor) – og ”benægtelse af rettens kompetence” (*translatio*), der også plejer at høre til dér, som en lidt appendix-agtig 4. status.

Denne lovbaserede del af statussystemet har historisk og i nutiden ikke fået så meget opmærksomhed som den faktum-baserede del, men den er i virkeligheden fuldt ud lige frugtbar som tænkeredskab. Det gælder helt klart i juraen; den ansete tyske retsfilosof Robert Alexy er f.eks. nået til at pege på ganske de samme fire principper som forklaring på at den rette afgørelse i en retstvist ikke kan udledes logisk af de skrevne retsnormer.² Men det gælder også i forbindelse med spørgsmål der ikke afgøres ud fra skrevne love, men f.eks. ud fra uskrevne etiske principper eller ideologisk-politiske værdier.

Det er som nævnt heller ikke Melanchthons primære hensigt at belære advokater og andre jurister om at argumentere. Det kunne mange af dem ellers nok have udbytte af: Både blandt praktiske og akademiske jurister er der i dag voksende forståelse af at juridisk procedure er argumentation i Perelman'sk forstand, og dermed andet og mere end at vide hvilken retskilde og paragraf det pågældende faktum skal føres ind under. Som Alexy skriver: ”Den juridiske dom, der afgør en retstvist, og som kan udtrykkes i en enkelt normativ sætning, følger i et stort antal tilfælde ikke logisk af formuleringerne i de retsnormer der forudsættes gældende”. Men alle vi andre har mindst lige så meget som juristerne brug for det som de retoriske lærdomme om retslig argumentation kan bruges til. Derfor er også dette kapitels egentlige formål at lære unge mennesker generelt noget om at ”bedømme andres tekster”, altså at læse med kritisk forstand, og at ”behandle strids spørgsmål i breve og

2 Robert Alexy, *Theorie der juristischen Argumentation* (Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1978), s. 17.

kirkelig diskussion”. Retorisk argumentationslære er kort sagt både en produktiv og en analytisk-kritisk kundskab, i begge tilfælde med klar praktisk værdi.

Det vigtigste man kan lære af statuslæren, er at man i arbejdet med både analyse og tekstproduktion skal opstille ”én påstand som indeholder sagens overordnede synspunkt”. Det at finde ud af hvad for en påstand man vil ”stå på”, dét er at finde den relevante stasis/status i sagen; man kan altså både etymologisk og meningsmæssigt oversætte de antikke begreber stasis/status med ”standpunkt”. (Nutidens retslige procedure taler her snarere om et ”anbringende”, nemlig den overordnede *grund* man vil gøre gældende til at man skal have medhold og f.eks. have sin klient frikendt; ”påstanden” er selve det at man mener han skal frikendes.)

Denne søgen efter det overordnede argument der samler hele proceduren under én hat, er utvivlsomt en af de vigtigste færdigheder der kendetegner den gode juridiske procedør.³ Men det er også beslægtet med grundprincippet i den teologi som Luther havde formuleret og Melanchthon selv havde været den ledende formidler af: læren om menneskets frelse ved Guds nåde *alene*, ikke ved nogen form for gerninger eller godhed. Dette ene budskab anså Luther, især ud fra læsning af Romerbrevet, for det totalt overordnede ved hele Bibelen og kristendommen. Ud fra denne nøgle skulle alt det øvrige derfor forstås. Melanchthon skriver da også andetsteds i sin retoriklærebog hvordan det at lede efter tekstens overordnede sigte (*scopus*) er det første og vigtigste forståelse der åbner for alt det andet. Og han hudfletter den middelalderlige fortolknings- og prædikenlære, der tager én sætning ad gangen og udlægger den på flere spekulative planer. Nej, alt er styret af ét sigte, og sådan skal det også være både når man fortolker en tekst (det være sig Bibelen eller et andet vigtigt skrift) – eller når man selv skriver en tekst eller procederer en sag. Her kan Melanchthon hente støtte med status-systemet i hånden, for også det har jo som grundlæggende præmis at man med dets hjælp skal lede efter det ene, afgørende argument eller anbringende som man vil satse på.

Hans-Georg Gadamer har fremført at det er hos Melanchthon og andre af de reformatoriske lærde at man finder oprindelsen til hermeneutikken som fag – ikke, som man tidligere har ment, hos tænkere fra romantikken som Schleiermacher.⁴ De protestantiske reformatorer havde brug for en systematisk fortolkningslære, fordi det var centralt i deres projekt at enhver lægmand fremover selv skulle kunne læse

3 Princippet er selvfølgelig ikke ukendt for gode juridiske procedører – men det indgår ikke i en systematisk lære om juridisk argumentation. Det vigtigste læremiddel vedr. praktisk procedure har i mange år været W.E. von Eyben, *Proceduren: Forberedelse og gennemførelse* (København: Juristforbundets Forlag, 1980), der består af et antal artikler af fremtrædende jurister, de fleste med karakter af ”erfaringer og gode råd”. Bl.a. skriver højesteretssagfører Carl Tjur: ”Det er ikke argumenternes antal, men deres vægt, der afgør sagen, og det gælder om at koncentrere vinderargumenterne til ét eller få hovedsynspunkter, hvorunder variantargumenterne indrulleres” (Carl Tjur, ”Procedurens forberedelse,” i: von Eyben, *Proceduren*, s. 220) – en klar bekræftelse af princippet om at finde en overordnet status. En anden artikel i bogen af landsdommer Ole Unmack Larsen, gennemgår den mulige strategi i skriftvekslingen om en sag på en måde der punkt for punkt svarer til status-systemets kategorier – uden at nævne dem (Ole Unmack Larsen, ”Skriftveksling,” i: von Eyben, *Proceduren*).

4 Hans-Georg Gadamer, ”Retorik og hermenetik,” i: *Rhetorica Scandinavica* 10, 1999.

og forstå Guds ord; og det var også vigtigt at den enkelte skulle kunne gennemskue tidens heftige teologiske debatter. Vi forstår også i vore dage den hermeneutiske cirkel som den bevægelse at man starter tilegnelsen af en tekst med en forudforståelse, som styrer tilegnelsen, der igen virker tilbage på forudforståelsen. Uden forudforståelse ingen forståelse – det princip har vi moderne humanister lært meget af. Vi kan derfor kun applaudere Melanchthon når han håner den middelalderlige prædikentradition, der kunne få fire forskellige, parallelle betydninger ud af enhver løsrevet sætning i Bibelen, i stedet for, som reformatorerne, at få én eneste betydning ud af hele bogen. Men det er vigtigt at forstå at for Luther og de andre reformatorer, med Melanchthon i spidsen, var det helt vitalt at folk ved tilegnelsen af Bibelen, den altafgørende tekst, ikke blot skulle have ”en eller anden” forudforståelse, men en ganske bestemt én: den lutherske fortolkning af Bibelen som et budskab om retfærdiggørelse ved tro alene. Den reformatoriske hermeneutiks insisteren på at forstå hele skriften, og enhver ytring, ud fra én overordnet forudforståelse af dens ”sigte” kan også ses som rygdækning for at hele Bibelen og kristendommen skal forstås dogmatisk ud fra denne ene doktrin, med tilsidesættelse eller omfortolkning af alt hvad der kan synes at pege i andre retninger. F.eks. de utallige påbud i skriften om at gøre det gode og undgå det onde som Erasmus af Rotterdam i sin polemik med Luther i *Om den frie vilje* pegede på som vidnesbyrd om at mennesket dog måtte have en eller anden grad af fri vilje til at vælge det gode – en læsning som Luther i *Om den trælboundne vilje* affejede med hvidglødende raseri.

Det er betegnende at vi i Melanchthons retoriske lærebøger, bl.a. i det kapitel der er oversat her, gang på gang finder læren om retfærdiggørelse ved tro alene brugt som eksempelstof. Det var dén doktrin som al teologi (i hvert fald for Luther selv) drejede sig om; men den fik gennemgribende konsekvenser for diverse fag uden om teologien, derunder altså ikke mindst retorik, hermeneutik – og jura. I dag finder vi i Danmark Luthers retfærdiggørelseslære ført ud i helt ekstreme, mange vil sige absurde, konsekvenser hos Tidehvervs-præsterne i Dansk Folkeparti. Men Melanchthons vejledning i at bedømme stridsspørgsmål, skønt den nok i høj grad var drevet af viljen til at udbrede den rene lutherske tro, kan stadig bruges til opøvelse i noget mere alment. Med en bogtitel stjålet fra en anden stor teolog og retoriker: Dømmer selv!

Litteratur:

- Alexy, Robert. 1978. *Theorie der juristischen Argumentation*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Gadamer, Hans-Georg. 1999. ”Retorik og hermenetik”. *Rhetorica Scandinavica* 10, 7-19.
(Tysk udgave: *Rhetorik und Hermeneutik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1976.)
- Heath, Malcolm. 1994. ”The Substructure of Stasis-Theory from Hermagoras to Hermogenes”. *The Classical Quarterly*, New Series, 44, 114-129.
- Heath, Malcolm. 1995. *Hermogenes On Issues. Strategies of Argument in Later Greek Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press.
- Larsen, Ole Unmack. 1980. ”Skriftveksling”. I von Eyben (1980), 61-74.
- von Eyben, W.E. 1980. *Proceduren: Forberedelse og gennemførelse*. (2. udg.) København: Juristforbundets Forlag.
- Tjur, Carl. 1980. ”Procedurens forberedelse”. I von Eyben (1980), 19-42.

Melanchton:

Om den bedømmende genre (*genus judicale*)

De gamles vigtigste grund til at udvikle retorikken var at forberede de unge mennesker til retsforsamlingen. Derfor består næsten hele retorikken i regler for hvordan man behandler retlige stridsspørgsmål. Skønt der nu kun er en afglans tilbage af den gamle talekunst i retsforsamlingen, og skønt juristerne i deres sager støtter sig meget til deres eget fag, så har de forfattere som juristerne læser, faktisk benyttet sig meget af retorikken. Vi gengiver her disse regler, dels for at man derved kan lære at bedømme andres tekster, dels for at lære unge mennesker at behandle stridsspørgsmål i breve og kirkelig diskussion. For kirkelige diskussioner har for en stor del fællestræk med retstaler. Også her fortolker man nemlig love, her opløser man *antinomias*¹ (dvs. udsagn der synes at være i modstrid med hinanden), her forklarer man tvetydigheder, her diskuterer man, undertiden om *jus*, undertiden om *factum*, her søger man klarlæggelse af forholdene. Derfor er denne genre også under vore forhold til stor nytte. Men for at bestemte *loci* skal kunne tilordnes den retlige genre, skal vi først sondre mellem de forskellige *statustyper*.²

Om statustyper

Ingen del af retorikken er mere nødvendig end reglerne om de forskellige *statustyper*; og af disse er den første og vigtigste den at vi i ethvert ræsonnement eller enhver kontrovers skal give agt på hvad sagens *status* er, dvs. hvad der er et grundlæggende spørgsmål, påstanden, der indeholder hele ræsonnementets overordnede synspunkt, hvorunder alle argumenter skal henføres, ligesom til den overordnede konklusion. Ingen kontrovers kan forstås og intet kan ordentligt forklares, udsiges eller opfattes hvis der ikke opstilles en påstand som indeholder sagens overordnede synspunkt. Og ofte kan man i ulærde folks prædikener se hvor vigtig denne regel er, for eftersom der ikke er opstillet en bestemt påstand som der skal siges noget om, hænger talen ikke bedre sammen end det billede Horats omtaler, hvor maleren har anbragt et menneskehoved på en hestehals, osv.³ Derfor er de Paulus-fortolkere der ikke har uddraget en bestemt påstand af hele deres diskussion, og som ikke har set hvordan alle deres argumenter burde indordnes under ét hovedpunkt, begået en himmelvid forvanskning af meningen. Undertiden er fremstillingen endog i direk-

1 *antinomias*: modsætninger.

2 Lat. *status* (eller *constitutio*) svarer til det græske begreb *stasis*. Flertalsformen på latin er også *status*; i oversættelsen bruges formen *statustyper* når der er tale om flertal.

3 Se Horats' epistel om digtekunsten ("Ars poetica"), 1-2.

te modstrid med forfatteren. Derfor bør unge mennesker omhyggeligt vænnes til, når de læser skribenters taler og diskussioner, at lede efter tekstens *status*, for at de, når de selv skriver og taler, skal kunne opstille påstande og indordne deres argumenter under dem. Denne regel er tilsyneladende enkel og enfoldig, men den er af den største nytte. Og man finder kun få som efterlever den når de taler, og som, når de skal til at sige noget, spørger sig selv hvad der skal være ræsonnementets overordnede synspunkt. For at bruge Horats' ord: Når de vil skabe en *amfora*, kommer der kun en simpel krukke fra deres drejeskive.⁴

Det gælder dog ikke kun om at se på sagens *status*; men eftersom enhver kontrovers indeholder én overordnet syllogisme som bedst støtter denne *status*, skal denne syllogisme på dialektisk vis fremstilles kort, for at vi, når vi ser dens nøgne og blottede lemmer, bedre kan bedømme den. Derfor har retorikerne givet syllogismens enkelte dele visse navne. *Status* er konklusionen. Thi konklusionen er den overordnede påstand, som gentages efter argumentationen. Og *status* kaldes også *kephalaion*, hovedpunktet, ligesom den kaldes *hypothesis*, hypotese, eller *hypokeimenon*, det foreliggende - og deraf er navnet "subiectum" blevet hængende i skoleundervisningen for tekstens emne eller helhed.⁵ Både oversætningen og undersætningen kaldes hos retorikerne en *aitton*, en grund. Den af disse hvorom der skal træffes afgørelse, og som, når den er bekræftet, gør konklusionen klar, kaldes *krinomenon*, stridspunktet.⁶ I talen for Milo er *status* følgende: Milo dræbte Clodius, og en *aitton* er at det er tilladt at gengælde vold med vold. Milo gengældte netop vold med vold. Denne undersætning er det usikre, så hvis Cicero kan overbevise dommeren om dén, vinder Milo. Altså er det i denne syllogisme undersætningen der er *krinomenon*.⁷ Andre gange er det oversætningen der er *krinomenon*, som i følgende syllogisme:

Evangeliet afskaffer ikke verdslige institutioner.

Ejendomsretten er en verdslig institution.

Altså forbyder evangeliet ikke ejendomsretten.

Her er det oversætningen der er *krinomenon*. For den ukyndige skal det nemlig påvises at evangeliet alene handler om det evige liv og om sjælens retfærdiggørelse over for Gud; derudover befaler det os imidlertid at gøre brug af de indstiftede verdslige goder, såsom mad, drikke, luft, og Guds andre gode skaberværker. Bevisførelsen for *krinómenon* kaldes *synekhon*, sammenføringen, fordi den binder hele

4 Sml. "Ars poetica", 21-22.

5 *Sub-iectum*, lat. det *under-lagte*, er en bogstavelig oversættelse af det græske *hypo-keimenon*; det handler altså om det som man har liggende under hånden eller under øjnene, dvs. "det man har med at gøre".

6 *Krinomenon*, græsk for "det der skal dømmes om".

7 Oversætningen (*major*-præmissen) i en syllogisme defineres som den præmis hvis prædikat er lig med konklusionens prædikat. I sagen om Milo ville Cicero bevise den konklusion at Milo, da han dræbte Clodius, handlede *lovligt*. Oversætningen er derfor: At gengælde vold med vold er at handle lovligt. Undersætningen (*minor*-præmissen) er: Milo gengældte vold med vold. Der kunne ikke i denne sag være strid om oversætningen eller dens fortolkning – den var en klar lovregel. Men der var strid om undersætningen, altså om Milos handling, dvs. om "det faktiske". Det var derfor undersætningen der var stridspunktet, *krinomenon*.

syllogismen sammen.

Der er tre arter af *status*, som adskilles ud fra arten af stridsspørgsmålene. Den *konjekturale status* opstår hvis stridsspørgsmålet er hvorvidt noget er *tilfældet*; i talen for Roscius er stridsspørgsmålet f.eks. om Roscius har dræbt sin fader.⁸ Den *retlige status* (*status legitimus*), hvori det afgørende er *definitionen*, opstår ud fra stridsspørgsmålet om *hvad* noget er; f.eks. hos Paulus: Hvad er den kristne retfærdiggørelse? Regnes vi for retfærdige i kraft af tro, eller er gerninger retfærdighed? Den *juridiske status* (*status iuridicalis*) opstår ud fra stridsspørgsmålet om hvorledes et faktum er *beskaffent*, nemlig om det er retmæssigt, som f.eks. om det var retmæssigt at Cæsar blev dræbt.

I, 1. Om den konjekturale status

Da spørgsmålet om hvorvidt noget er tilfældet, er det primære, vil vi begynde med at tale om den konjekturale *status*. Til de enkelte *statustyper* er der nemlig tilordnet bestemte *loci*. Men eftersom argument-*loci* især bruges i bekræftelsen og gendrivelser, vil vi forinden gennemgå talens dele.

Om talens dele

Talen har seks dele: indledning, fremlæggelse, påstand, bekræftelse, gendrivelse, afslutning.

Indledningen (*exordium*) er talens begyndelse, for inden vi taler om sagen, skal tilhørernes sind påvirkes. Man siger ofte at følgende tre ting skal udføres i indledningen: Vi skal gøre tilhørerne velvillige, opmærksomme og modtagelige. Quintilian regner disse tre ind under ét *locus*, nemlig velvilje, som så vist også er den vigtigste. For ligesom vi, når vi i dagligt samvær taler med vore venner, enten begynder med at anbefale os, eller undskylder at vi gør dem ulejlighed, således bør vi også i store anliggender ved nogle indledende ord enten opvække tilhørerne eller lokke dem til. Og det er et kendetegn på dannelse at vi først siger noget om hvad vi er ude på, inden vi går til selve sagen. Således opnår vi velvilje, nogle gange ved at tale om personer, nogle gange om anliggendet selv, hvis det er hæderligt og troværdigt. Men den mest anvendte *locus* har at gøre med personer, nemlig at tale om pligten, enten vor egen eller dommerens, som Cicero begynder med i talen mod Verres.⁹ På samme måde i talen for den maniliske lov.¹⁰ På samme måde i talen for Archias¹¹, hvor

8 Talen blev holdt i en af Ciceros første store retssager, 80 f.K., hvor Sextus Roscius var anklaget for fadermord. Cicero argumenterede ikke alene for hans uskyld, men fremlagde også en alternativ hypotese om hvem der havde begået mordet. Roscius blev frikendt.

9 I denne berømte retstale, holdt 70 f.K., anklager Cicero den tidligere statholder på Sicilien, Verres, for pengeafpresning. Cicero siger i indledningen at han har påtaget sig sagen for at rense domstolen for den mistanke at den favoriserer de rige og magtfulde.

10 Ciceros første politiske tale, holdt i 66 f.K. til fordel for at give Pompeius kommando over hele den østlige del af riget, hvor Rom var i krig med kong Mithridates. I talens begyndelse siger han at han nu træder frem for første gang i folkeforsamlingen som følge af den ære man har vist ham (udnævnelse til prætor).

11 Denne tale blev holdt 62 f.K. til forsvar for digteren Archias. Cicero indleder med at hvis

han gentager grunden til at han har taget disse sager op. Vi kan begynde med at rose dem som talen er henvendt til, som f.eks. Paulus, der i indledningen til Romerbrevet hylder romernes tro.¹² Når vi svarer vore modstandere, er det lettere at begynde med anledningen, som Demosthenes, der først spørger Aeskhines hvilken formastelig hensigt han har haft med ikke at ville tillade sin modstander at tale for sig selv. Denne klage passede særdeles godt i indledningen.¹³

Vi gør tilhørerne opmærksomme når vi angiver at vi vil tale om store og nyttige sager, som i Romerbrevet: ”Jeg skammer mig nemlig ikke ved evangeliet, thi det er en Guds kraft til frelse for enhver”.¹⁴

Vi gør tilhørerne modtagelige når vi kort giver et overblik over anliggendet, som i Romerbrevet: ”I evangeliet åbenbares retfærdigheden fra Gud, af tro til tro”.¹⁵ Men de mange arter af indledninger kan ikke opregnes her. Vi begynder nemlig ikke blot med de *loci* vi lige har nævnt, men undertiden med tiden, undertiden med stedet, undertiden med andre omstændigheder. Denne mangfoldighed kan vi se i eksemplerne fra Cicero. Dette ene mener jeg at studerende især skal have indskærpet: at begyndelser der er sandfærdige og ydmyge, har den største tiltrækningskraft, og at man skal holde sig langt væk fra prangende og svulstige begyndelser, som vi f.eks. finder hos Statius, særlig når de modarbejder vort eget omdømme. De viser nemlig hovmod og selvglæde. Horats fastslår klogt: ”man skal ikke skabe røg af ild, men lys af røg”.¹⁶

I begyndelser passer det sig også med tvivl, forundring, *aprosdokêton* (det uventede), et løfte, og lignende figurer, som f.eks. ”Det havde jeg mindst af alt ventet”. ”Jeg ville især ønske, dommere, at Sulla kunne bevare sin værdighed”.¹⁷ Mildere affekter af enhver art passer sig også godt, f.eks. ”Dit brev har skænket mig stor glæde”.¹⁸ I store sager plejer man ikke at undlade indledninger, selv ikke hos attikerne, som ellers ved lov var pålagt at tale *aneú prooimiôn kai pathôn*.¹⁹ Men i breve undlades indledninger ofte.

han har nogen evner som taler, de være sig nok så små, så er det frem for alt Archias' skyld at han har fået dem, og derfor vil han forsvare ham

12 Således Rom. 1,8: ”Først takker jeg min Gud ved Jesus Kristus for jer alle, fordi jeres tro omtales i hele verden.”

13 ”Kranstalen” 1-2

14 Rom. 1, 16.

15 Rom. 1, 17.

16 ”Ars poetica” 143.

17 En forkortet udgave af indledningssætningen til Ciceros tale for Publius Sulla. Sulla havde været konsul, men var blevet dømt bort fra posten på grund af bestikkelsesanklager. I den sag hvor Cicero forsvarede ham, og som han vandt, blev Sulla yderligere anklaget for sammensværgelse. Talen begynder: *maxime vellem, iudices, ut P. Sulla et antea dignitatis suae splendorem obtinere et post calamitatem acceptam modestiae fructum aliquem percipere potuisset.* (”Jeg ville have været glad, o dommere, hvis Publius Sulla også tidligere havde kunnet bevare sin værdigheds glans og efter at have mødt sin ulykke havde kunnet nyde en vis frugt af sin ydmyghed.”)

18 Her citerer Melanchthon en berømt sætning fra Erasmus af Rotterdam's retoriske lærebog *De copia*, hvori han bl.a. viser hvordan denne sætnings indhold kan udtrykkes på ca. 150 forskellige måder.

19 Uden indledninger og lidenskaber.

Om sagsfremstillingen

Sagsfremstillingen (*narratio*) er fremstillingen af kendsgerningerne, som følger direkte efter indledningen. Herpå skal følge påstanden (*propositio*), som indeholder sagens sammenfattende synspunkt. I disputationer og i sager der lægger op til beslutning, bruger vi undertiden ikke sagsfremstilling, og også i retstaler udelades den af og til. Derfor er det klogt at overveje hvornår sagen kræver en sagsfremstilling.

Men påstanden kan aldrig udelades. Den er den afgørende del i enhver stridighed, og undertiden opstilles flere påstande, men således at der skal dannes en stige via de første til én er den afgørende, som f.eks. i Romerbrevet, hvor Paulus først påstår at alle er under synden, både hedninger og jøder. Derfra kommer han til den afgørende påstand, nemlig at vi for Kristi skyld skal regnes for retfærdiggjort, hvis vi tror at Gud har fattet kærlighed til os for hans skyld, ikke for vore gode gerningers skyld. Og der kan ikke fældes dom i en strid hvis ikke denne rækkefølge af påstandene iagttages. I ukyndige prædikener kan der savnes omhu, for prædikanterne fremfører ikke ofte hvad der er det overordnede punkt i det de vil tale om, og det gør at den tvivlrådige tilhører aldrig véd hvad han skal vente sig. På dette punkt plejer retorikere at nævne deres *divisio* eller *partitio*; den består i at vi opstiller vor påstand sådan at vi samtidig understreger hvad vi vil udelade, og opregner hvor mange dele vi vil behandle.

Om bekræftelsen

Bekræftelsen (*confirmatio*) er den vanskeligste del af talerens arbejde. Den skal nemlig overbevise dommeren om at han skal tiltræde påstanden. Og eftersom påstanden slet og ret er konklusionen på bekræftelsen, så fortjener påstanden ikke tiltro hvis den ikke er blevet forfægtet i bekræftelsen. For som dialektikerne lærer os: Hvis præmisserne falder, må konklusionen nødvendigvis skride, så sandt som den er syllogismens overbygning eller tag.

Men de *loci* som retorikken omtaler, skal blot påminde os om hvorfra vi kan hente stof til enhver given genre; eller snarere, hvis vi har en stor bunke af ting, om hvilke vi bør vælge som passer til påstanden. Når man har fremskaffet tingene, dvs. argumentationens stof, skal argumentationen også overholde en vis form, og herom har retorikerne ikke opstillet tilstrækkelig klare regler. Derfor bør det indskærpes unge mennesker at vende sig til dialektikken angående argumentationens form. For skønt den offentlige tale er mere fri end dialektikernes magre og nøgne syllogismer, så må argumentationens skelet nødvendigvis være det samme som dialektikken lærer os. Således er da også alt hvad Cicero siger om syllogismen, lånt fra dialektikken. I øvrigt ikklæder taleren den så at sige ordenes dragt, og i dispositionen er han friere end dialektikeren. I syllogismen begynder han oftest med undersætningen; ikke så ofte begyndes der med oversætningen. I enthymemet, hvor det undertiden går stærkt, overlader han til tilhørernes tanke at drage konsekvensen, for skønt naturen tvinger os til at hente argumentationsformen fra dialektikerne, er den daglige tale noget mindre bundet af disse dialektiske lænker.

I den konjekturale *status* er der to *loci*, vilje og evne. Så ofte den konjekturale *status* indtræffer i talen, da skal du huske at den inddeles i vilje og evne, ligesom i to lemmer. I hele talen for Milo diskuteres dels Clodius' vilje til at dræbe Milo, dels hans evne, idet Clodius var i stand til at lægge baghold, mens Milo ikke var det. Disse *loci* er udledt af naturen, thi i alle menneskelige handlinger må vilje og evne nødvendigvis begge være til stede. Derfor har disse *loci* den største vægt hos de lovkundige, som bedømmer mange sager ud fra formodninger, dvs. ud fra konjekturale argumenter.

Inden for "vilje" er der to arter. Den ene kaldes "indskydelse" og drejer sig om følelserne, f.eks. at Clodius hadede Milo, og derfor ønskede han ham udslettet. Den anden kaldes "overlæg", som udledes af hensigten; her føres argumentet ud fra håbet om fordel. Thi menneskers sind bevæges oftest af forestillingen om gavn, f.eks. at Milos død var til fordel for Clodius, men Clodius' død var ikke til fordel for Milo, altså er det sandsynligt at det var Clodius der udførte bagholdet. Ud fra dette *locus* er opstået Cassius' synspunkt, som Cicero ofte henviser til, og som er at man, når man dømmer, skal spørge til hvis fordel noget er sket.²⁰ "Evne" indbefatter "tegn" og "omstændigheder". "Tegn" vil sige kendsgerninger eller kendetegn der peger hen på noget bestemt; de bedømmes ved hjælp af almindelig fornuft uden teori. De er enten årsager eller virkninger i forhold til det betegnede. Det er derfor let at sammenholde tegn med det de betegner. Nogle tegn går forud for det betegnede, f.eks.: Milo havde sin kone og sine børn med sig i rejsevognen; dette stemmer ikke med at han drog ud for at kæmpe, for folk der skal i kamp, har ikke deres børn med i træfningen. Andre tegn følger efter det de er tegn på, f.eks.: Han flygtede, han blev bleg, han rødmede. "Omstændigheder" er: tiden, stedet, redskaberne, ligesom i remsen: "Hvem, hvad, hvor, hvormed, hvorfor, hvordan, hvornår." Grunden til disse tegn søges ved hjælp af sund fornuft, som f.eks.: "Cicero var ikke i byen da Cæsar blev dræbt, derfor har Cicero ikke dræbt Cæsar." Ud over disse *loci* er der de "ikke-tekniske", som nærmest hører med til kategorien tegn, nemlig: vidner, håndskrevne vidnesbyrd og tilståelser - hvilket de retslærde giver grundige anvisninger om.

Om gendrivelsen

Gendrivelsen (*confutatio*) er tilbagevisningen af de argumenter der føres frem. Færdighed heri skal i vid udstrækning hentes i dialektikken. I dialektikken har man opstillet tre metoder til tilbagevisning af argumenter. Den første er når der er en fejl i argumentets form, således at følgeslutningen gendrives. Men bedømmelsen af følgeslutninger skal alene søges i dialektikken. Hvad dialektikerne har sagt herom, er nemlig både klarere og bedre end hvad Cicero har skrevet om bedømmelsen af

20 I talen for Milo, 32, siger Cicero: "det er nok i en sådan sag, hvor vi har at gøre med et så ondt og grusomt uhyre, at vise at han i høj grad havde et motiv, at han i høj grad knyttede håb til Milos død, og at den i høj grad ville skaffe ham fordele. Derfor vil Cassius' udsagn: Hvem var det til fordel for? gælde for den slags personer". Cassius Longinus Ravilla var en højt respekteret folketribun, consul og censor i den tidlige romerske republik.

dårlige grunde, hvor han ville sammenfatte de dialektiske regler om disse ting. Men når fejlen ligger i argumentets stof, tilbagevises den enten ved sondring eller ved afkræftelse (*inficiatio*). Tvetydige begreber opklares ved at man sondrer. For afkræftelsen findes der de samme *loci* som vi opstillede for bekræftelsen, nemlig vilje og evne. F.eks. viser Cicero at Milo hverken havde vilje eller evne til at overfalde Clodius. Vi skal altså benægte det som fremføres og opstille grunde som gør afkræftelsen sandsynlig. Og eftersom der i den konjekturale *status* findes rigeligt med beviser som ikke er nødvendige, men dog sandsynlige, kan kløgtige mennesker her ud fra disse *loci* finde argumenter på begge sider af sagen. Da næsten hele diskussionen drejer sig om indicier, er der spillerum for erfarne mennesker, velforsynede med stof, som forstår at fortolke de forskellige indicier og søge de forskellige årsager til dem. Intet andet sted end her er det nemlig mere sandt hvad Euripides sagde: *all' hoi logoi ge katapalaiousin logous*.²¹ Det ene argument gendriver det andet, eller som man siger, grunde står mod grunde.

Og på grund af at indicier kan fortolkes modsat, kan forsvarerne fremføre to særlige *loci*. Det ene er omvendingen (*inversio*), hvor vi hævder at et indicium eller en årsag som er fremført mod os, tværtimod taler til vores fordel, f.eks.: Hvis jeg havde dræbt ham, havde jeg ikke begravet ham, da det havde været bedre straks at flygte bort fra liget. Paulus bruger i Galaterbrevet dette *locus*: Er loven da i modstrid med forjættelserne, eftersom den jo forøger synden? Paulus svarer: ja, loven ville være i modstrid med forjættelserne hvis den kunne retfærdiggøre. Thi hvis loven kunne retfærdiggøre, ville der ikke være behov for nogen ny forjættelse, som jo lover os retfærdiggørelsen kvit og frit.²² Grækerne kalder dette *antistrephos* (omvendning).

Frikendelse (*absolutio*) er når vi fortolker indiciet eller årsagen anderledes end modparten, f.eks.: Ja, jeg begravede ham, men det var fordi jeg blev grebet af medynk da jeg tilfældigt kom forbi. Begge disse *loci* opstår ved spidsfindig fortolkning og forståelse af årsager. Thi til den samme hændelse kan der udtænkes mange forskellige årsager.

Om sammenfatningen

Sammenfatningen (*peroratio*) er talens konklusion, hvori den overordnede påstand gentages. Denne kaldes *propositio* når den anbringes før bekræftelsen. Den kaldes konklusion (*conclusio*) når den anbringes efter bekræftelsen, som det sker i dialektikernes syllogismer. Enhver sammenfatning består af to ting, dels en gentagelse af påstanden og de stærkeste argumenter, dels af følelsesappeller. Hvilke følelser der er brug for i enhver given sag, kan man godt forstå også uden regler, nemlig at den anklagede har brug for medlidenhed, mens anklageren søger at opflamme had. For yderligere at finde hvilke kilder man skal hente sine følelsesappeller fra, må man betænke sagens natur; hvis taleren har at gøre med uuddannede mennesker, vil det være ret let for taleren at se hvilke ting der skal til for at indfange og opildne til-

21 "Men ord nedlægger ord", siger Akhilleus til Klytaimnestra i *Ifigenia i Aulis*, 1013, hvor "nedlægger" er et ord der er hentet fra brydning.

22 En parafrase af Gal. 3, 21ff.

hørernes sjæle. For som det nok så fint og klogt er blevet sagt, retorikken er en del *tês kolakeutikês*.²³

I, 2. Om den juridiske status

På samme måde som den konjekturale *status* udgår fra spørgsmålet om hvorvidt noget er sket, således opstår den juridiske *status* (*status iuridicialis*) fra spørgsmålet om hvordan det skete er beskaffent. Den handler nemlig om hvorvidt noget er sket med rette eller ej, og det er derfor Quintilian kalder den for den *kvalitative status*.²⁴ Grækerne kalder den *dikaiologikon* (om det retfærdige), fordi den handler om det rette, som f.eks. i ”Cæsar blev ikke dræbt med rette” eller ”Det er med rette at tyve hænges”. Den slags sager har de samme taledele som jeg gennemgik ovenfor: indledning, sagsfremlæggelse, påstand, bekræftelse, gendrivelse og sammenfatning, og kun til bekræftelse og gendrivelse hører der nye *loci*; de andre dele kræver ingen nye regler. Der er nemlig forskellige *loci* til de forskellige *status*, for hér drejer hele sagens *status* sig jo om spørgsmålet om retmæssighed. Derfor tager vi de følgende *loci* fra de retslærde:

Natur

Lov

Sædvane

Det rimelige, det gode, præcedens, det alment vedtagne.

Disse *loci* hører til den virkende årsag (*causa efficiens*) ifølge dialektikerne. Ret er nemlig det som sker enten ud fra naturret eller ud fra skreven lov. Hvad naturret og skreven lov er, og hvilken art sædvane der har autoritet, kan man læse hos de retslærde. Tidligere medregnede vi også religionen som et *locus* her, men den kan betragtes som hørende ind under den skrevne lov. Thi den guddommelige lov og den menneskelige lov er to underarter af den skrevne lov. Men vi vil nu give et eksempel, hvorudfra man vil kunne se hvordan man, efter at påstanden er opstillet, bør anvende de nævnte *loci*. Ligeledes bør man bestræbe sig på, så snart man har fået forelagt et hvilket som helst spørgsmål, straks at gennemgå alle *loci* og overveje fra hvilke man kan finde egnet stof. Vi kan nemlig ikke altid bruge alle *loci*. Men dem som er egnede, skal man søge og derefter forstørre.

Først skal anlægget *status* eller påstanden fastlægges, f.eks. sådan: Kejser Konstantin gjorde ret da han førte krig mod Licinius, fordi han er de kristnes forsvarer, uanset at han var i forbund og slægt med Licinius.²⁵

Nu skal vi så undersøge de forskellige *loci* og se hvilke der passer til denne sag.

Ud fra naturen. I alle sager hvor der spørges om hvad der er ret, skal man først tage naturretten og den guddommelige ret i betragtning, og det nærværende spørgsmål

23 gr., af smigrekunsten.

24 Quintilians *Institutio oratoria*, VII bog, kapitel 4.

25 Licinius delte værdigheden som kejser i Romerriget (”Augustus”) fra 308 e.K. Hans medkejser var fra Konstantin (”den Store”), som i 314 og igen 324 førte krig mod ham og til sidst fik ham myrdet, trods det at de var svogre og havde indgået indbyrdes aftaler.

kan der hentes et stærkt og slående argument fra naturretten.

Det er en naturlig ret at skride til forsvar mod uretmæssig grusomhed, især hvis der er tale om åbenbar eller, som man kalder det, notorisk uretfærdighed. Et sådant forsvar foretog Konstantin, altså gjorde han hvad der er ret.

Denne syllogisme skal så forstærkes med en udpensling af Licinius' forbrydelse.²⁶ Det er en hæslig forbrydelse at nedslagte præster og andre fromme mennesker, og det samme gælder de øvrige skændselsgerninger. De rammer nemlig mennesker der er specielt viet til Gud. Og den slags formastelighed sker fordi tyrannerne ikke blot ønsker at fjerne disse arme mennesker fra deres midte, men tilmed at udslutte og udslukke Guds navn og den sande religion og lære aldeles undertrykke Guds ære.

Imod sådanne forbrydelser bør især konger og fyrster gribe til våben, for det er dem der, som Paulus siger, fører sværdet, forsvare de gode og straffer de uretfærdige.²⁷

Ud fra den skrevne lov. De guddommelige og menneskelige love pålægger konger og alle myndighedspersoner at de skal forsvare de uskyldige, og især dem der forfølges for deres religion.

Her kan man samle udsagn om myndighedspersoners pligt fra skrifterne, som f.eks. hos Esajas: ”hjælp fortrykte, skaf faderløse ret”²⁸, og i salmen: ”fri mig ud af gudløses hånd”.²⁹

Ud fra eksempler. Velkendte eksempler kan påvirke afgørelsen. Det var ærefuldt at athenerne påtog sig at forsvare Herakles' sønner imod Eurystheus³⁰; hvor meget mere ærefuldt er det så ikke at en from kejser påtager sig at forvare præsterne.

Ud fra afgudsdyrkernes straf kan hentes udfoldelser af det at Gud foragter og hader afgudsdyrkere. Derfor fik de som havde forsvaret syndige kulthandlinger, et tragisk endeligt. Ligesom Gud i det første bud formaner afgudsdyrkere, således leverer fortællingerne også mange eksempler.

Der skal også tales om hvordan fyrsterne skal sørge for at opretholde den sande religion, ud fra det andet bud: Du må ikke tage Herren din guds navn forfængeligt. Dette bud forbyder at blasfemi og syndige kulthandlinger får lov at finde sted.

Gendrivelse

Ofte yder gendrivelsen (*confutatio*) både flere argumenter og flere udpenslinger, som i sagen om Konstantin og Licinius. Der kan indvendes mange ting:

For det første kan det indvendes at evangeliet forbyder hævn. Dette må forklares. Evangeliet bekræfter og bestyrker øvrighedens magt. Altså påbyder det os at for-

26 I sin del af Romerriget indførte Licinius ca. fra 320 en række love mod de kristne – måske for at provokere Konstantin til at angribe ham.

27 Rom. 13.

28 Es. 1, 17.

29 Salme 71, 4.

30 Han var fjende af sagnhelten Herakles og angreb efter dennes død Athen, hvor Herakles' sønner havde søgt tilflugt.

svare det som sker i kraft af øvrigheden. Det ophæver heller ikke naturretten, men bekræfter den. I og med dette forbyder det altså opsætsighed og privat hævn.

For det andet kan der gøres indvending ud fra aftaleretten.

Var det så tilladeligt for Konstantin at føre krig mod sin aftalepartner? Hertil er at svare at der i alle aftaleforhold gælder en undtagelse vedrørende forsvar mod åbenbar uretfærdighed. Forbundet mellem Konstantin og Licinius var forbrøderisk. Hvis Konstantin på grund af dette forbund havde følt sig bundet som af en art pagt, så havde han tilladt sin aftalepartner at hærge og rase i det uendelige.

Thebanerne var spartanernes forbundsfæller da spartanerne angreb athernerne. Og dog hjalp thebanerne Thrasybulos mod spartanerne da han vendte tilbage og angreb fædrelandet med våben.³¹

De spartanske lederes grusomhed var nemlig åbenbar. På samme måde måtte også Konstantin nødvendigvis ophæve det forbund som han havde sluttet med Licinius.

I det hele taget viger pagter for naturretten, ligesom det er tilladt for den undergivne at forsvare sig mod sin herre for at afvise uretfærdig grusomhed, hvis der er tale om notorisk uret.

For det tredje kan det indvendes at Konstantin forsvare fremmede, nemlig Licinius' undergivne. Hvad angik det Konstantin hvordan Licinius styrede sin ejendom? Jeg svarer: Også for undergivne er det, hvis der er tale om åbenbar grusomhed, tilladt at rette henvendelse til andre og bede dem om hjælp, og det er tilladt for andre konger at påtage sig at forsvare dem, sådan som athernerne påtog sig at forsvare Herakles' sønner.

Derfor er de der er forbundet med os i kirkens fællesskab, ikke fremmede. De højeste kongers og fyrsters vigtigste opgave er at opretholde kirken, og det er derfor at Esajas kalder kongerne for kirkens plejefædre, dvs. kirkens forsvare.³²

I den ed som de athenske borgere aflagde, står disse ord: "Jeg vil kæmpe for de hellige ting, både alene og sammen med andre." Det er et eksempel hentet fra fromme mennesker, og fromme fyrster bør i særlig grad føle sådan og gribe til våben for at forsvare den sande lære, hvorved Guds ære besmykkes.

I salmen hedder det: "Jeg har sagt, at I er Guder"³³ Denne benævnelse tillagde Gud israelerne for at de skulle opretholde de hellige ting: den sande religion, retfærdigheden og freden.

Således ser man hvordan gendrivelsen foregår i et givet retsspørgsmål: i sammenstillingen af naturretten og aftalte forpligtelser. Eller i sammenstillingen af naturretten og de undergivnes pligt. Jeg har fremført et eksempel på et juridisk spørgsmål, hvoraf man kan se at det ikke så meget er retoriklæreboeger man skal trække

31 Atheneren Thrasybulos var gået i eksil da spartanerne angreb Athen i 405 f.K. og indsatte "de 30 tyranner", men i 403 vendte han tilbage, fordrev tyrannerne og genindførte demokratiet.

32 I Es. 49, 23 hedder det "Konger bliver dine plejefædre". Melanchthon skriver "Ecclesiae nutritores"; "kirkens ernærere; i den officielle latinske Bibel af i dag hedder det "nutricii tui".

33 I salme 82, hvor "Gud står frem i Guders forsamling" og fordømmer de andre guder fordi de dømmer uretfærdigt og holder med de gudløse, hedder det: "Jeg har sagt, at I er Guder, I er alle den Højestes sønner, dog skal I dø som mennesker".

ind i sagen, men snarere forståelsen af selve den lov som spørgsmålet hører ind under. Imidlertid bliver alt mere fyldigt når der tilføjes udsmykning og følelsesappeller.

For forsvareren findes der yderligere nogle *loci* hvor forsvaret efter sagens natur er svagt. Det kaldes indrømmelse (*concessio*) når den anklagede ikke undskylder forbrydelsen, men prøver at formilde (*mitigare*) og beder om at der vises ham overbærenhed. Et indrømmelses-forsvar har tre *loci*: retfærdiggørelse (*purgatio*), overførelse af skylden (*translatio criminis*) og afbigt (*deprecatio*). Det er retfærdiggørelse når en part fralægger sig skylden, det vil sige når man benægter at det er gjort ved egen skyld, f.eks. ”jeg gjorde det ved en fejl” eller ”jeg gjorde det i et anfald af vrede” eller ”jeg var ikke ved fuld bevidsthed”. Retfærdiggørelse sker dels ud fra de virkende årsager, dels ud fra hensigterne, og kaldes også undskyldning (*excusatio*) hos de retslærde. Overførelse af skylden er mere sandsynlig end retfærdiggørelse, i og med at vi lægger skylden over på nogle andre, f.eks. ”jeg gjorde det fordi en anden befalede mig at gøre det” eller ”jeg var tvunget af den ærefrygt for et løfte som tynger det ordholdende menneske”. Dette *locus* har stor kraft ifølge de retslærde.

Afbigt er mere på sin plads hos offentlige talere end i retten. Den beder om medlidenhed og har at gøre med de følelsesmæssige *loci*. Noget af det der fremkalder medlidenhed, er den anklagedes alder, værdighed og beskedne livsførelse. Argumenterne hentes også fra dommerens mildhed. Eksempler kan findes i Ciceros tale for Ligarius. I dette forsvar, som i sig selv stod svagt, var det nødvendigt at inddrage eksterne *loci*, såsom: ”Ingen af alle dine samlede dyder er smukkere eller mere beundringsværdig end medlidenheden,” osv.³⁴ Eller: ”Der er intet der bringer mennesker nærmere til Gud,” osv.

Afslutningen, når man bruger denne *status*, har, som ovenfor, to dele: gentagelse af påstanden og de dertil hørende argumenter, og passende følelsesappeller.

II. Om de lovbaserede statustyper³⁵ (*status legales*)

Disse spiller en stor rolle i uddannelse og de lærdes diskussioner og kan i vid udstrækning defineres ud fra dialektikken. De er:

- Definition (*definitio*)
- Modstridende lovbestemmelser (*contrariae leges*)
- Lovens bogstav og ånd (*scriptum et sententia*)
- Tvetydige lovbestemmelser (*ambiguum*)
- Følgeslutning (*ratiocinatio*)
- Benægtelse af rettens kompetence (*translatio*)

34 Sådan siger Cicero i talen for Ligarius, 37, henvendt til Cæsar, som Ligarius var modstander af, og som selv sad til doms over ham i Forum Romanum.

35 Her behandler Melanchthon de statustyper der har at gøre med fortolkningen af ”retskilderne”, derunder lovtjekterne – det som nutidige jurister kalder *jus*, modsat *factum*, som er de faktuelle forhold der skal bedømmes ud fra retskilderne. De statustyper der er gennemgået ovenfor, hører ind under *factum*. Melanchthons valg af terminologi gør dette lidt svært at overskue, men se indledningen.

”Definition” vil enten sige at man strides om fortolkningen af et bestemt ord, eller at man skal redegøre for hvad sagen angår. Definitioner er yderst nyttige i alle teologiske og juridiske sager. Derfor bør unge mennesker omhyggeligt trænes i hvordan man laver definitioner, og de skal vænnes til at de også selv skal definere korrekt og klart, når dét er nødvendigt, og straks få øje på skavanker i definitioner. Dette kan de komme efter også med begrænset flid og øvelse, hvis de kender de dialektiske regler. Dette findes der til overflod eksempler på ikke kun i bøger, men også i dagliglivet. I vor tid er det således et stort spørgsmål om messen eller nadveren er et offer.

Her skal det så klarlægges hvad et offer vil sige, og når det er forstået at det betegner den gerning der skal udføres for at andre kan få syndernes forladelse, følger det deraf at den gerning præsten udfører, når han uddeler nadveren, på ingen måde er et offer. Thi alene Kristi død var den pris som skaffede andre syndernes forladelse. Det er derfor bespotteligt at overføre den ære der tilkommer Kristus, til offerpræstens gerning; der står jo i Hebræerbrevet: ”efter hans vilje er vi blevet helliget, ved at Jesu Kristi legeme er blevet ofret én gang for alle”³⁶.

Det diskuteres i Kirken hvad Bod er, dvs. menneskets omvendelse til fromhed, og hvilke følelser den indeholder. Jeg plejer at fremføre den meget klare definition at bod består af to dele: Anger og Tro, som sagt ovenfor. Hos Cicero er der et eksempel i sagen om Norbanus, der drejede sig om majestætsfornærmelse.³⁷ I Romerbrevet diskuteres det hvad der bevirker at vi retfærdiggøres, dvs. tages til nåde hos Gud – er det i kraft af vore gode gerninger, vor retfærdighed, at vi tages til nåde af Gud? Eller tages vi til nåde i kraft af noget andet, nemlig i kraft af Kristus, ved Troen, det vil sige tiltro til den barmhjertighed som er lovet os på grund af Kristus.³⁸

Således definerer Paulus Retfærdiggørelsen.

Og denne definition bekræfter han med talrige argumenter, som dels er vidnesbyrd fra Skriften, dels grunde hentet fra årsager.

Vidnesbyrd fra skriften er: ”Abraham troede Gud, og det blev regnet ham til retfærdighed.” Altså skal vi følge troen for at vi skal anses for retfærdige.³⁹

Men troen er en tiltro til løftet om barmhjertighed, trods det at vi erkender os uværdige til den.

Andet vidnesbyrd: ”Lykkelige de, hvis overtrædelser er tilgivet”⁴⁰. Altså, eftersom alle der skal blive salige, skal modtage syndernes forladelse, er det nødvendigt for alle at bekende at de har syndet. De er derfor ikke retfærdige i kraft af deres egen fortjeneste; de tilfredsstiller ikke loven.

Derefter tilføjes et argument ud fra sagen selv:

Løftet om nåden bør være sikkert.

Løftet om nåden ville være usikkert hvis det afhang af lovens krav.

Altså afhænger løftet ikke af lovens krav, men indløses uden betingelser ved troen for Kristi skyld.

36 Hebræerbrevet 10, 14.

37 Omtales i *De oratore* II, 197-203, og flere andre steder hos Cicero.

38 Romerbrevet, 3. kapitel.

39 Romerbrevet 4, 3 - der citerer 1. Mosebog 15, 6.

40 Romerbrevet 4, 6 - der citerer Davids salme 32, 1-2.

Undersætningen bekræfter at eftersom loven altid anklager, eller som Paulus selv siger, ”fremkalder vrede”⁴¹, dvs. eftersom ingen tilfredsstiller loven, da er det ikke på grund af loven at syndsforladelsen og retfærdiggørelsen gives os.

Indledning og afslutningsafsnit i denne genre følger de almindelige regler der er angivet ovenfor.

Den *status* der hedder ”modstridende lovbestemmelser”, er der tale om når modstridende lovbestemmelser kommer i konflikt med hinanden, som det ofte sker; grækerne kalder denne *status antinomiai* (*modsigelser i loven*); et eksempel på *antinomiai* er: ”det er bedre at gifte sig end at brænde af begær”⁴² over for den kanoniske rets ”Det er ikke tilladt for præster at gifte sig”.⁴³

Det er også en modstrid mellem budet ”du må ikke stjæle”⁴⁴ og så det at hebræerne plyndrede ægypterne.⁴⁵

Bekræftelser og gendrivelser kan udledes af de virkende årsager. Loven har nemlig sin autoritet fra den virkende årsag. Der gælder følgende regler: Den lavere lov må vige for den højere. Den specielle lov tilsidesætter den generelle. Den menneskelige lov viger for den guddommelige. Gamle love korrigeres eller ophæves af nye. Bekræftelser og gendrivelser kan også udledes af stoffet, dvs. af selve lovene, ud fra om de stemmer overens med fornuften eller strider imod den, eller ud fra overvejelse af de omstændigheder de er udsprunget af, eller om det er med rette at de er drejet hen på de foreliggende sager, osv. Ud fra sådanne regler bilægges de fleste stridigheder vedrørende lovttekster. Den lavere lov: ”Du må ikke stjæle” viger for den højere, nemlig det første bud.⁴⁶ Thi Gud gav jo det nye bud om at plyndre Egypten. Heraf har teologerne udledt en ganske nyttig regel: Den anden lovtavle viger for den første.⁴⁷ Abraham, der stod i begreb med at ofre sin søn, blev frikendt fra den anden tavles bud af den første tavle, der byder os at adlyde Gud uanset hvad han befaler. Jehu, der griber til våben mod sin konge, blev frikendt fra den anden tavles bud af den første tavle, idet Gud med et nyt bud befalede Jehu at gribe til våben.⁴⁸ Der er også tale om modstridende lovbestemmelser når det hedder: ”Gengæld ingen ondt med ondt”, og samtidig at myndighederne ”er Guds tjenere og skal lade vreden ramme dem, der gør det onde”.⁴⁹ Her forbyder den første sætning gengældelse, mens den anden tilskynder til den, men modstriden bilægges af den regel der siger: Hvad

41 Romerbrevet 4, 15.

42 1. Kor. 7, 9.

43 Den kanoniske ret er den katolske kirkes retsregler for kirken og dens folk. Melanchthon skrev i 1530 (året før *Elementa rhetorices*) den lutherske kirkes bekendelseskraft, ”Den augsburgske bekendelse”, hvori han argumenterede for at præster havde lov at gifte sig (art. 23).

44 2. Mos. 20, 15.

45 I 2. Mos. 3, 22 giver Gud Moses følgende instruks om udrejsen fra Egypten: ”Hver kvinde skal bede sine nabokoner og de kvinder, hun har boende i huset, om ting af sølv og guld og om klæder. Det skal I give jeres sønner og døtre at bære. På den måde skal I plyndre Egypten.”

46 ”Du må ikke have andre guder end mig”, 2. Mos. 20, 3.

47 De ti bud var (if. 2. Mos. 32, 15) skrevet på to tavler, dvs. med de frem første på én tavle og de fem sidste på en anden.

48 2. Kongebog, kapitel 9.

49 Hhv. Rom. 12, 17 og Rom. 13, 4.

der gælder for overbegrebet (*genus*), omstødes af hvad der gælder for arten (*species*), og det der er møntet på arten, gælder fortrinsvis. Men skriften undtager jo de verdslige myndigheder fra den almene regel at gengældelse er forbudt; dermed står det fast at det er tilladt for myndighederne at udøve gengældelse, at straffe skyldige og at føre krig. Sædvanen tillader billeder i kirkerne, hvorimod loven forbyder dem,⁵⁰ men denne modstrid bilægges fordi vi ikke mere er underkastet Moseloven. Mange spørgsmål kunne afgøres på denne måde, hvilket dog ville føre for vidt at gennemgå.

Ud fra det skrevne og det tænkte

Meget ofte er der i retsforsamlingen og i kirken stridsspørgsmål om det skrevne over for hensigten; disse skyldes det skrevnes uklarhed eller flertydighed. Grækerne kalder denne *status* for *rétou kai dianois* (det sagte og det tænkte). Stridsspørgsmål af denne art kan der være i forbindelse med skriftsteder som disse: ”gå hen og sælg, hvad du ejer, og giv det til de fattige”⁵¹. Eller 2. Korinthierbrev 8, hvor talen er om ”ligevægt”⁵². Ligeledes skriftstedet ”I må slet ikke sværge”⁵³. Thi anabaptisterne insisterer på ordenes bogstavelige gyldighed og godtager ikke fortolkning.⁵⁴ Vi derimod tilføjer en fortolkning for at bevare meningen (*sententia*); de retslærde kalder det bedrag når ordlyden forsvares i modstrid med den underliggende tanke. *Loci* for denne *status* kan hentes fra dialektikken: Dunkelheder afklarer man med definition, tvetydigheder påviser man med en sontring, og de øvrige *loci* føjer sig til disse, såsom *loci* for årsager, virkninger, omstændigheder og det modstridende. Den underliggende hensigt søger man efter når det sagte er enten dunkelt eller absurd, som f.eks. i disse ord: ”Hvis nogen kastrerer sig selv ...”⁵⁵; her vil man spørge om den underliggende hensigt, for det sagte er absurd. Men med hensyn til hellige tekster skal man sørge for at man i dogmer og regler fastholder det sagte, hvis ikke dets absurditet støder imod en trosartikel eller et tydeligt skriftsted. I så fald må man nemlig udlede den underliggende hensigt ved at stykke den sammen fra andre tyde-

50 2. bud, 2. Mos. 20, 4.

51 Matth. 19, 21.

52 Her er tale om en indsamling til Jerusalem, og Paulus siger bl.a. til korinthierne: ”For øjeblikket må jeres overflod afhjælpe de andres mangel, for at deres overflod til gengæld kan afhjælpe jeres mangel.”

53 Matth. 5, 34.

54 Anabaptisterne (”gendøberne”) er forskellige radikale protestantiske retninger, der bl.a. går ind for bogstavtro bibellæsning, pacifisme, adskillelse af stat og kirke og et religiøst fællesskab hvor alt deles. Alle disse ideer er den protestantisme som Luther og Melanchthon repræsenterer, stærkt imod. Bondeoprøret i Tyskland i 1525, som Luther anbefale at slå ned, var anabaptistisk inspireret. Nutidige anabaptister er bl.a. Amish-folket og mennonitter.

55 I Matth. 19 diskuteres Jesus betimeligheden af skilsmisse og siger bl.a.: ”der er dem, der har gjort sig selv uegnede [til ægteskab] for Himmerigets skyld”, altså kastreret sig selv. Melanchthons mening er formentlig at afvise en bogstavelig fortolkning af denne sætning læst i isolation, f.eks. at den skulle være en anbefaling af selvkastraktion for himmerigets skyld – en handlemåde som bl.a. er blevet tillagt kirkefaderen Origenes. I stedet skal man forstå den underliggende mening med hele passagen, hvor Jesus sættes på prøve af nogle farisæere ang. sit forhold til Moselovens bestemmelse om skilsmisse (5. Mos, 24, 1).

lige skriftsteder. I øvrigt skal man, når det gælder dogmer og bud, ikke vige fra skriftens ord, uanset om deres absurditet så støder nok så meget imod fornuften.

Bekræftelse og gendrivelse i kirkelige sager udledes af de vidnesbyrd i teksten som er mere klare. Imidlertid findes det ofte ud fra dialektikken, idet vi ofte tvinges til at udlede noget ved følgeslutning fra en definition eller ud fra de sager som er omtalt i skriften. Men her må man se til at man ikke forbinder ting der hænger dårligt eller ”anakoluthisk”⁵⁶ sammen, eller som dialektikerne siger, at man ikke rimper usammenhængende ting sammen. Men hvad der frembringes af klare vidnesbyrd med god konsekvens, det vil også blive bedømt som værende klart. Ligesom skriften udtrykkeligt anerkender øvrigheden, så anerkender den også samfundets love, også selvom de er vedtaget af hedninger, så længe de afholder sig fra ugeringer. Denne konsekvens er gyldig fordi loven ikke er andet end øvrighedens stemme. Skriftstedet ”gå hen og sælg, hvad du ejer, og giv det til de fattige”⁵⁷ påbyder ikke de kristne at skille sig af med alt hvad de ejer, eftersom et andet skriftsted klart siger: ”Dem, der er rige i den nuværende verden, skal du byde, at de ikke må være overmodige”.⁵⁸ Dette kommer vi frem til ud fra definitionen: At være rig er at besidde ejendom; det er tilladt at være rig; altså er det tilladt at besidde ejendom. Blandt jøderne er der stor strid om skriften: De drømmer om at Kristi rige skal være af denne verden, altså at de efter at have fået deres fædreland tilbage skal herske over Jerusalem⁵⁹; vi derimod forsvarer den underliggende mening og modsætter os skriftens direkte udsagn: Kristi rige skal være evigt, og riger af denne verden kan ikke være evige, altså kan et rige af denne verden ikke være Kristi rige, osv. Men der er ingen grund til at gennemgå flere eksempler, eftersom dagliglivet hver dag frembyder mange.

I retssalen og i anliggender der bedømmes ud fra fornuften, anses noget for absurd hvis det afviger fra fornuften eller den gældende ret; og eftersom det gælder om at modstanderens mening skal fremtræde som absurd, gælder det om at inddrage love og fornuftsgrunde som viser at den strider mod retten og naturen. Her gælder det igen at vi må gå til de dialektiske *loci*, for det er ud fra årsager og virkninger at begrebet om det rimelige sammenstykket. Der er også en almen regel som i højeste grad er nyttig i denne art tvist: Det gælder om nøje at granske omstændighederne, for det er ofte ud fra dem at vi finder frem til meningen og kan vurdere om lovens ånd og bogstav er i overensstemmelse eller modstrid med hinanden. Det er nemlig sandt hvad Hilarius har sagt: ”Omstændighederne belyser det sagte.”⁶⁰

Om det tvetydige

Twister om det tvetydige er der tale om når et ord der enten er vagt eller tvetydigt, afføder uenighed, som i den kanoniske ret: ”Sacerdos ducens uxorem, suspendatur.”

56 Gr. anakoluthia, mangel på sammenhæng.

57 Matth. 19, 21.

58 1. Timotheusbrev 6, 17.

59 En sådan tro kan henvise til 2. Sam. 7, 16, hvor Gud lover Gud at ”dit kongedømme skal stå fast for mit ansigt til evig tid”.

60 Hilarius, pave 461-468.

Her vil nogle forstå det sådan at ”en præst der gifter sig, skal hænges (*suspendatur*) fra et træ”. Andre vil fortolke det mildere, idet ”suspendatur” er at afsættes fra sit embede indtil videre. Denne *status* er beslægtet med den foregående; dens vigtigste regel er at tvetydighed først bedømmes ud fra grammatikken og faste vendinger, f.eks.: ”Men han lå ikke med hende, før hun fødte sin søn.” Konjunktionen ”før” [*donec*] bruges jo forskelligt i daglig tale.⁶¹ Andre fortolkes ud fra de fag som de hører ind under, f.eks.: ”Gengæld ingen ondt med ondt”;⁶² dette er en almen læresætning, som imidlertid fortolkes ud fra skriften, hvorved det fastslås at det kun er privat gengældelse der er forbudt, men at offentlig gengældelse ikke er forbudt. I øvrigt bør vi også i denne *status* inddrage de dialektiske *loci*; for tvetydige passager kan ofte forklares ved hjælp af definitioner og sondringer.

Om følgeslutning

Under denne *status* falder sager for hvilke der ikke er nogen bestemt lovregel, og som derfor henføres til lignende eller beslægtede sager som de synes at kunne forbindes med. De retslærde bedømmer mange tilfælde ud fra lignende sager, og derfor kan man let finde mange eksempler på denne *status*, f.eks.: Det er ikke tilladt for arvinger at kræve penge tilbage som er testamenteret til staten til skuespil, altså er det heller ikke tilladt at kræve pengene overført til fromme formål. Denne art tvist kan vi også finde andre gange, f.eks. hvis nogen vil diskutere om det er tilladt for en kristen at føre sager ved domstolene; der er ingen skriftsteder der direkte tillader dette, men ved følgeslutning må man så søge efter udsagn om beslægtede eller lignende ting. Evangeliet anerkender domstole og dommere, altså underkender det ikke domstolenes øvrige tjenere. Men en sagfører er dommerens tjener, for uden sagførerens kunnen, arbejde og udsagn kan dommeren ikke sætte sig ind i sagen. Altså anerkendes sagførerens funktion, på samme måde som dommerens embede.

Hvis man så spørger om det er tilladt en kristen at rejse en sag ved domstolene, er der intet skriftsted der direkte godkender dette, og man må derfor finde vidnesbyrd om det ved følgeslutning. Det er tilladt at benytte sig af andre offentlige instanser, og det er tilladt at søge forsvar fra den væbnede øvrighed mod røvere; så meget mere er det derfor tilladt at søge råd fra den ubevæbnede dommer med hensyn til at beholde sin ejendom. Ligeledes gælder at hvis et embede gør gode mennesker for-tjent til ære, så vil en dommer der forsvarer en kristen, ikke dermed give denne lejlighed til at synde, for ellers ville det ikke være dommeren til ære, men snarere til skam. I denne *status* gælder de almene *loci* i højeste grad. For ud fra dem kan mange ting bedømmes og behandles. Alt afhænger af dialektikken, når argumentet hentes ud fra årsagen, ud fra helheden, eller ud fra overbegrebet. Man må også sørge for at der er god konsekvens i følgeslutningen. Når man inddrager emner der ligner hinanden, skal man påse hvordan det forholder sig med årsagerne til ligheden. Irenæus⁶³ sagde meget elegant at kætternes argumenter ikke hang bedre sammen

61 Math. 1, 25; der er en tvetydighed i at *donec* både kan betyde ”før”, ”indtil” eller ”imens”.

62 Rom. 12, 17.

63 Kirkefader fra 2. årh. der som den første satte kristne trossætninger i system; skrev bl.a. *Imod kætterne*.

end hvis nogen ville flette et reb af sand. Sådan bliver følgeslutningerne i denne genre også hvis ikke man inddrager dialektikken til at bedømme om leddene hænger sammen, og om det ene følger af det andet med nødvendighed. Det står skrevet: ”Herre, se, her er to sværd.”⁶⁴ Altså, hævdes det, er det nødvendigt at alle konger skal erhverve deres kongemagt fra Paven. Disse ting hænger imidlertid ikke sammen med nødvendighed; men der er utallige eksempler på dem slags fra dagligdagen.

Om benægtelse af rettens kompetence

Benægtelse af rettens kompetence er egentlig det som juristerne kalder protest (*exceptio*): når man ikke forholder sig til selve sagen, men i stedet fremfører en protest mod sagen, som f.eks. jeg ikke bør føre sagen for denne dommer, eller at modparten ikke har ret til at anlægge sag. Nutildags opstiller juristerne regler for hvornår det er en god idé at forholde sig til sagen, og hvornår det ikke er. Skønt jeg ikke i første række har skrevet denne retorik til retligt brug, er det dog på sin plads at nævne denne *status*, for at gøre eleverne opmærksomme på at man ikke altid behøver forholde sig til selve sagen, men at man, hvor det kan lade sig gøre, på kyn- dig vis bør undgå risikoen ved en retssag. Det er nemlig et klogt ord som Alki- biades har sagt, og som med rette er blevet et ordsprog: *exon phygein, mê zêtei dikên*.⁶⁵

64 Luk. 22, 38. Dette siger disciplene til Jesus umiddelbart før han tages til fange; Jesus har netop erklæret at ”den, der ikke har et sværd, skal sælge sin kappe og købe sig et”.

65 Hvor det er muligt at undgå den, skal man ikke søge en retssag.